

30 ΤΑ ΝΕΑ

ΣΑΒΒΑΤΟΚΥΡΙΑΚΟ 11-12 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2021

FOCUS Η ΑΛΛΟΨΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Συνέχεια, όλη τη νύχτα βαδίζαμε, φτάσαμε στο Ιβάν, στο Μόροβα, εκεί, σ' αυτά τα βουνά που τα κατέλαβε ο Ελληνικός Στρατός, τα κατέλαβε όλα.

Τάσος Ζαφειριάδης - Θανάσης Πέτρου
Επιμέρωσε ο Θεός τη μέρα
 Εκδ. Πατάκη, σελ. 155

μα είναι το animation βίντεο που υποδεχόταν τους επισκέπτες στην έκθεση «1821, Πριν και Μετά» του Μουσείου Μπενάκη, όπου οι πρωταγωνιστές της Ελληνικής Επανάστασης αποκοτόσαν κίνηση και τα αντικείμενα επιχρωματίζονταν καταλλήλως. Οι δυνατότητες, προφανώς, ενός graphic novel θέτουν και τους περιορισμούς του. «Το θετικό είναι ότι έχουμε μία ροή αφήγησης ζωντανή και "αυτόματη", η οποία στέκεται σε αυτά που υποκειμενικά ο αφηγητής θεωρεί σημαντικότερα ή έχει πιο έντονες αναμνήσεις από αυτά» σημειώνει σήμερα ο Τ. Ζαφειριάδης. «Το αρνητικό είναι ότι για πολλά γεγονότα θα θέλαμε πιθανώς να γνωρίζουμε περισσότερες λεπτομέρειες και δεν δίνεται ίσως συνολικότερη εικόνα του μετώπου, αλλά είναι για πολύ αργά για διευκρινίσεις».

Ο Τάσος Σ. Ζαφειριάδης (1916 - 1990) γεννήθηκε στον Σκόπελο, χωριό της Ανατολικής Θράκης που σήμερα βρίσκεται στην Τουρκία. Ως παιδί προσφύγων ήρθε με την ανταλλαγή πληθυσμών στον Άγιο Αθανάσιο Θεσσαλονίκης (που τότε λεγόταν Καβακλί, ονομασία που επιβίωσε στο ιδίωμα των ντόπιων τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 2000, αν μου επιτρέπεται μια προσωπική μαρτυρία). Στην κομπούλη εκείνη παντρεύτηκε και έζησε με την Κατφένια Ζαφειριάδου (1922 - 1994), το γένος Καψημάνη, επίσης πρόσφυγα από τη Μεσομένη της Ανατολικής Θράκης. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι οι δύο αυτές ψηφίδες είναι η ιστορία μιας επανεκκίνησης σε μικρογραφία: μετά το 1930 σε πολλά χωριά και κομπούλες της Βόρειας Ελλάδας οι Πόντιοι, Μικρασιάτες και «Θρακιώτες» - όπως αυτοαποκαλούνταν - διεκδικούσαν μια θέση στον ήλιο. Στην αρχή σαν ξένοι στον τόπο, αργότερα συμμετέχοντας στην οικονομική ανοικοδόμηση της μεταπολεμικής Ελλάδας.

Η ΠΟΡΕΙΑ. Αλλά και πίσω από κάθε καρτέ με την αφήγηση του παππού Ζαφειριάδη κρύβεται μια ολόκληρη ιστορία, την οποία μάλιστα έμελλε να συμπληρώσει ο εγγονός του. «Επιμέρωσε ο Θεός τη μέρα, ξαναβραδιάζει πάλι, ξεκινώμε και φτάνομε... από και και πέρα πια άρχισα λίγο να τα ξεκινά τα χωριά, αλλά φτάσαμε στο χωριό που καθόταν οι Προκοπαίοι. Στο Καλονέρι» διαβάζουμε στη σελίδα 25 για την αρχή της πορείας του 1/67 Τάγματος, στο οποίο ανήκει ο αφηγητής. Ογδόντα χρόνια αργότερα ο εγγονός του αναζητά το ημερολόγιο του Τάγματος και συμπληρώνει στις σημειώσεις: «Η πορεία ξεκίνησε από το Κιλκίς στις 4 Νοεμβρίου και είχε μέχρι και το Πόγραδετς τους εξής σταθμούς: Αγιονέρι, Νέα Χαλκιδόνα, Βρυσάκι, Κάτω Τριπτάμος, Κοιλιάδα (η Καστανιά δεν αναφέρεται, αλλά η οδός του Βερμού περνούσε σίγουρα από εκεί), Ξηρολίμνη, Καλονέρι, Κρουνέρι, Σκαλοχώρι, Πετροπουλάκι, Μελάνθο, Κρανιοχώρι, Άνω Φτεριά (σήμερα Πτεριά), Πολδόσκα, πέρασμα από τα ελληνοαλβανικά σύνορα: 29 Νοεμβρίου 1940, στενωπός Τσαγκόνι, Ζβέζνιτα, Γκολο-

Η πορεία στο Μέτωπο σε ένα graphic novel

Το κόμικ «Επιμέρωσε ο Θεός τη μέρα» των Τάσου Ζαφειριάδη - Θανάση Πέτρου, με ανέκδοτο φωτογραφικό υλικό, βασίζεται στην ηχογραφημένη αφήγηση του παππού Ζαφειριάδη για τον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο, όπως καταγράφηκε σε κασέτα 60 λεπτών το 1985

«Κατεβαίνουμε και στη Θεσσαλονίκη, δεν υπήρχαν τα μέσα ενημέρωσης -ως ακόμη όπως σήμερα, και εκεί ακούμε "γενικά επιστράτευσις", μας κίρηναν τον πόλεμο οι Ιταλοί. Αμέσως επιστρέφουμε πίσω (σ.σ.: στον Άγιο Αθανάσιο), ερχόμαστε στο χωριό κι εκεί όλος ο κόσμος ανόστατος. Διαβάσαμε τις διαταγές, πού θα παρουσιαστεί ο καθένας, κι εγώ ήπια να παρουσιαστώ στο Κιλκίς». Η αφήγηση του Τάσου Ζαφειριάδη στο graphic novel «Επιμέρωσε ο Θεός τη μέρα» (εκδ. Πατάκη, σε εικονογράφηση Θανάση Πέτρου) προέρχεται από έναν κόσμο λίγο -πολύ οικείο. Είναι εκεί όπου οι αφηγήσεις των ηλικιωμένων για τον πόλεμο διακόπτονται την καθημερινότητα και μεταμορφώνονται

ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΔΟΥΛΤΕΡΙΑΗ

σε οικογενειακή σάγκα για τους νεότερους της οικογένειας. Εκεί όπου χρονολογίες, ημερομηνίες και τοποθεσίες χάνονται μέσα στις διαστρωματώσεις της αφήγησης, αλλάζουν ονόματα - πολλές φορές ακούγονται μόνο σε ξένη γλώσσα. Και εκεί όπου η μικροϊστορία του παππού πασιχίζει να «γράψει ιστορία», έστω και με τους περιορισμούς των ανα-

μνήσεων, έστω και με τη συνεχή επιμέλεια της μνήμης.

Ο Τάσος Ζαφειριάδης, αφηγητής στο graphic novel που μόνταρε ο 40χρονος συννομάτος εγγονός του, είναι αυτός ο οικείος παππούς. Το 1985 η ξαδέρφη του συγγραφέα, Καντιφένια, ζήτησε από τον ηλικιωμένο άνδρα να ηχογραφήσει σε μια κασέτα 60 λεπτών την αφήγηση του για τη συμμετοχή στο αλβανικό Μέτωπο. Αποτέλεσμα ήταν το κόμικ 109 σελίδων, το οποίο λειτουργεί πλέον και ως υπενθύμιση για τις δυνατότητες της σύγχρονης οπτικής γλώσσας όσον αφορά την αναπαράσταση της ιστορίας ή τις αναφορές που αυτή έχει στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ένα επίσης πρόσφατο παράδει-

Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Λέξεις και συναισθήματα

Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ του Θανάση Πέτρου υπηρετεί τη ρεαλιστική αποτύπωση των ημερών στο Μέτωπο αφίνοντας παράλληλα στις «ρωγιές» των προσώπων να αφηγηθούν τα συναισθήματα, που βρίσκονται σε διάλογο με τις λέξεις. Οι στρατιώτες άλλοτε είναι συνοφρυωμένοι και άλλοτε επιτρέπουν ένα χαμόγελο στον συνομιλήτή τους. Ο νέος λοχαγός Σακαλής πρέπει και να είναι και να φαίνεται αποφασισμένος. Στο τέλος ένα γκρο πλάν του παππού Ζαφειριάδη γίνεται η τέλεια αντίθεση με την άνετα καρέλα στο δωμάτιο του σπιτιού. Ο Θ. Πέτρου συνεχίζει έτσι την αισθητική που έχει κατοχυρώσει με τα δικά του «Γκαϊρίτς» και το πρόσφατο «1922» (από τις εκδόσεις Ικαρος και τα δύο), αλλά

και με τον «Γιαννούλη Χαλεπά» (Πατάκης, 2019). Με τον Τάσο Ζαφειριάδη συναντιούνται εκ νέου μετά το «Πτώμα» (το σενάριο από κοινού με τον Γιάννη Παλαβό, στις εκδόσεις Jemina, 2011) και το «Γρα γρου» (επίσης σε συνεργασία με τον Γ. Παλαβό, στις εκδόσεις Ικαρος, 2017). Η σημασία της επεξεργασίας από την οποία πέρασε η έκδοση είναι ξεχωριστή: κόπηκαν οι περισσότερες επαναλήψεις (αναπόφευκτες στην προφορικότητα), ορισμένα τμήματα έπρεπε να μεταφερθούν χρονικά σε άλλο σημείο, ελέγχθηκαν τα τοπωνύμια, οι αριθμοί ταγμάτων, οι ημερομηνίες. Στο τελευταίο μάλιστα τμήμα του κόμικ ο αναγνώστης θα βρει τις σημειώσεις για τα πραγματολογικά στοιχεία που αντιστοιχούν στις

λεπτομέρειες της εξιστόρησης. «Ξεκίνησα να δουλεύω στο κείμενο αρχές του 2019 και το ολοκλήρωσα με πολλές καθυστερήσεις τέλη του 2020, ώστε να αναλάβει τον σχεδιασμό του ο Θανάσης και να το ολοκληρώσει τέλη Μαΐου του 2021, δηλαδή 80 χρόνια μετά το τέλος του πολέμου» σημειώνει ο Τ. Ζαφειριάδης. «Σαφώς το υλικό θα μπορούσε να τροποποιηθεί σε λογοτεχνική μυθοπλασία, επέλεξα όμως την οδό του «τεκμηρίου». Προσπάθησα, στον βαθμό που του επιτρέπει η συγγενική μου σχέση με τον αφηγητή, να προσεγγίσω το γεγονός ως μαρτυρία ενός άγνωστου σ' εμένα στρατιώτη, με ορατό τον κίνδυνο το βιβλίο να θυμίζει άμψουμο οικογενειακών φωτογραφιών».

Η αφήγηση για το Μέτωπο είναι μια αφήγηση για τα όρια της ανθρώπινης αντοχής. Για νέους ανθρώπους που τη μία ημέρα κοιμούνται στο σπίτι του χωριού και την επομένη γίνονται πολυβολητές ή γεμιστές πολυβόλων ελέω επιστράτευσης.

μπερδα, Τσεράβα, Βέρντοβα και Ρεμένγι, 5 Δεκεμβρίου 1940)».

Στη σελ. 46, από την άλλη, ο στρατιώτης του Μετώπου ανακαλεί στη μνήμη την εικόνα του σκοτωμένου Παναγιώτη Ρουσιδή - «του Αλέκου εδώ απέναντι από εμάς, ο μπαμπάς» -, τον οποίο βλέπει «απάνω στα σύρματα τενωμένος με το γυθίο του, με το όπλο του». Ο γιος του Αλεξανδρος Ρουσιδής παραχωρεί επιστολικό και φωτογραφικό υλικό για τις ανάγκες της έκδοσης, όπως κάνουν δεκάδες ιδιώτες συμβάλλοντας στο τμήμα 30 σελίδων που συμπληρώνει το graphic novel. Από εκεί και το επίσημο επιστολικό δελτίο με το οποίο ενημερώθηκε η οικογένεια του Ρουσιδή για τον θάνατό του κοντά στο Πόγραδετς. Οπου «Τ.Τ» υπονοείται η Τελική Τοποθέσι, ο «ταχυδρομικός κώδικας» της συγκεκριμένης περιοχής του Μετώπου:

«Εν Τ.Τ 251 τη 8-1-41 Κύριε Ρουσιδή, Να είσαι περήφανος διότι ο υιός σας εξεπλήρωσε το προς την πατρίδα καθήκον του, ηγωνίσθη ως παλληκάρη κατά του απαισιού εχθρού πετών προικώς επί του πεδίου της μάχης. Εγώ ως Λοχαγός του, όστις τον παρηκολούθησα διέγνοσα τα αγνά προς την πατρίδα αισθημάτα του και δι' αυτό είμαι υπερήφανος. Σας συγχαίρω διότι είχατε τοιούτον υιόν, αναγνωρίζω ότι η λύπη σας θα είναι μεγάλη πλην όμως ο υιός σας έχει καταταχθεί μεταξύ των Αθανάτων πρώων της πατρίδας μας. Φιλικάτάτα, Ζήκος Κωνσταντίνου»

Αλλού πάλι η αναζήτηση πραγματολογικών στοιχείων δεν αποδίδει. Όπως στην περίπτωση του εβραίου συλλοχίτη, τον οποίο οι στρατιώτες βρίσκουν το πρωί παγωμένο. «Και τον αφήσαμε, σαν να μην ήταν άνθρωπος πια. Αλλά ήταν η ζωή του πολέμου της Αλβανίας. Τέτοια ήταν» ακούγεται η

φωνή του παππού Ζαφειριάδη. «Δεν στάθηκε δυνατό να ταυτοποιώ με βεβαιότητα τον νεκρό» εξηγεί ο συγγραφέας. «Το 67ο Σύνταγμα Πεζικού φαίνεται πως ήταν μαζί με το 506, τα λεγόμενα και «Συντάγματα Κοέν», επειδή, καθώς η επιστράτευσή τους έγινε κυρίως στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, στελεχώθηκαν με μεγάλο αριθμό Ελλήνων Εβραίων... Δεν ήταν λίγοι

και οι αξιωματικοί, με εμφανέστερο τον Μαρδοχαίο Φριζή...».

ΑΓΩΝΑΣ ΓΙΑ ΕΠΙΒΙΩΣΗ. Η αφήγηση για το Μέτωπο είναι μια αφήγηση για τα όρια της ανθρώπινης αντοχής. Για νέους ανθρώπους που τη μία ημέρα κοιμούνται στο σπίτι του χωριού και την επομένη γίνονται πολυβολητές ή γεμιστές πολυβόλων ελέω επιστράτευσης. Που κουβαλούν μαζί τους τις μπριζόλες από το γουρουνί της οικογένειας που σφάζεται στην πρώτη άδειά τους. Που τους παίρνει ο ύπνος πάνω σε καστανόφυλλα και το πρωί ξεπαγιάζουν, καθώς δεν επιτρέπεται να ανάψουν φωτιά. Που βαδίζουν ο ένας πίσω από τον άλλο για χιλιόμετρα στο χιόνι - «νύχτα πάνω στη νύχτα, ένας πίσω απ' τον άλλο, ίδια τυφλοί» θα γράψει ο Οδυσσέας Ελύτης στην «Πορεία προς το Μέτωπο». Στην αφήγηση αυτή, ωστόσο, χωράνε και οι «άλλες» στιγμές ενός αγώνα για επιβίωση που δεν διακρίνει το δίκαιο από το άδικο. Όταν οι στρατιώτες φτάνουν στη Βόρεια Ηπειρο, ο αφηγητής περιγράφει το πλάνο στα σπίτια των Ελλήνων με την αυστηρότητα ενός νοικοκυραίου. «Ορισμένοι στρατιώτες δεν έδειξαν καλήν διαγωγή. Διότι επειδή δίθεν εμείς πήγαμε, δεν μπόρεσα όλα να σας τα πω, γιατί πέρασαν και χρόνια σαράντα».

